

Trócsányi Sára

Forradalom az irattárban - Információs jogok a múlt feltárásában

Doktori értekezés tézisei

Pécs, 2006.

I. INFORMÁCIÓS JOGOK.....	3
Az EMBERI MÉLTÓSÁG.....	3
A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGA.....	4
Az ADATVÉDELEM NEMZETKÖZI ALAPELVEI.....	5
Az ADATVÉDELMI TÖRVÉNY ALAPFOGALMAI.....	5
A célhoz kötöttség elve.....	6
Az érintett jogai.....	6
Az érintett jogai.....	6
A KÖZÉRDEKŰ ADATOK NYILVÁNOSSÁGA.....	7
Az ELEKTRONIKUS INFORMÁCIÓSZABADSÁGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY.....	7
A KÖZÉRDEKŰ ADATOK KEZELÉSÉNEK ALAPFOGALMAI.....	7
Az érintett jogai.....	7
A KÖZSZEREPLŐK SZEMÉLYES ADATAINAK NYILVÁNOSSÁGA.....	8
II. SZABADSÁGOT AZ AKTÁINKNAK.....	8
A QUINTANA-JELENTÉS.....	8
CSEHORSZÁG.....	9
LENGYELORSZÁG.....	10
ROMÁNIA.....	11
SZLOVÁKIA.....	12
III. A NÉMET MEGOLDÁS.....	12
A VOLKSKAMMER TÖRVÉNYE.....	12
A STASI-UNTERLAGEN-GESETZ.....	13
A törvény célja és alapelvei.....	13
Az iratok.....	13
A személyek.....	13
Az iratok megismerése.....	14
A kutatás szabályai.....	14
Kortárs személyiségek.....	14
A KOHL-ÍTÉLET.....	15
IV. A MAGYAR SZABÁLYOZÁS.....	15
KÍSÉRLETEK.....	15
Az első.....	15
A második.....	16
A harmadik.....	16
ÚTON AZ ALKOTMÁNYOSSÁG FELÉ.....	16
Az Alkotmánybíróság 60/1994. (XII. 24.) számú határozata.....	16
Újabb törvényjavaslat.....	17
Az érintettek.....	17
A 2001. évi XLVII. törvénnyel megalkotott új szabályok.....	17
Az érintettek.....	17
A kutatás új szabályai.....	18
2002 ÉS AMI UTÁNA TÖRTÉNT: BIZOTTSÁGOK, LISTÁK, JAVASLATOK.....	18
Új törvény születik.....	18
A Sólyom- bizottság.....	18
A politika jogot alkot.....	19
Alkotmányosság.....	19
V. AZ ADATVÉDELMI BIZTOS SZEREPE AZ INFORMÁCIÓS KÁRPÓTLÁSBAN.....	19
A YAD VASHEM-ÜGY.....	20
Az ELLENZÉKI KERESZTAL TANÁCSKOZÁSAIN KÉSZÜLT FELVÉTELEK NYILVÁNOSSÁGA.....	20
Az ÁLLAMBIZTONSÁGI IRATOKRA VONATKOZÓ AJÁNLÁSOK.....	21
VI. ÖSSZEZGÉS.....	21

Dolgozatunkban a szovjet megszállás alatt működő diktatúrák egykori állambiztonsági szerveinek irataihoz való hozzáférés jogi szabályozásának kérdését vettük górcső alá az információs jogok szempontjából.

I. Információs jogok

Születésünktől halálunkig ahogy jogok és kötelezettségek alanyai vagyunk, úgy írják ismeretlen, névtelen kezek rubrikákba személyes adatainkat, tartanak nyilván különböző jogcímenek. Születésünk anyakönyvi bejegyzése, kötelező oltásaink, iskolai előmenetelünk, munkahelyeink és elvégzett munkánk, vagyoni és jövedelmi viszonyaink, betegségeink, végakaratumk és halálunk anyakönyvi bejegyzése mind személyes adatunk. Szerepelhetünk barátaink noteszében, ellenségeink feketelistáján, az internetes világháló fórum rovataiban, nyilvános rendezvényekről készült felvételeken, vagy térfigyelő kamerarendszer által közvetített és rögzített képeken. Vajon ha mindezen információk alapján összeállítanak egy ember személyiségképét, magára ismerne? Aligha. Ez az oka annak, hogy emberi életünk nyilvántartása, személyes adataink regisztrálása alkotmányos védelmet élvez és szigorú szabályokhoz van kötve.

Az emberi méltóság

Nemzetközi dokumentumok és az alkotmányok is az élethez és az emberi méltósághoz való jogot általában együtt, egymással való összefüggésben említik. Nem is lehetne ezt másképp, hiszen fogalmilag kizárt az emberi élet védelme az emberi méltóság tiszteletben tartása nélkül, ahogy fordítva is: az emberi méltóság nem létezhet annak alanya, az élő ember nélkül.

A köztársasági alkotmány az alapvető jogok és kötelezettségekről szóló fejezetében az első helyre emeli e két összetartozó jogot.

A méltóság funkciója, hogy az emberi életek közötti egyenlőséget biztosítsa. Ebből következik, hogy az emberi méltósághoz való jog eredetileg a klasszikus alapjogokkal kötődik össze, de nem csak azokkal: hatóköre minden emberi életviszonyra kiterjed. Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot az ún. „általános személyiségi jog” egyik megfogalmazásának tekinti; ez a jog „anyajog”, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható¹.

Az egyenlő méltósághoz való jognak az élethez való joggal való egységében kell azt biztosítania, hogy ne lehessen különbözően 'értékes' pusztán életeket jogilag másként kezelni. Nincs az életre méltóbb és méltatlanabb. Az egyenlő

¹ Ld. 8/1990. (IV. 23.) AB határozat

méltóság miatt egyaránt érinthetetlen a nyomorék és az erkölcsi szörnyeteg bűnöző élete és méltósága is. Az emberi méltóságban mindenki osztozik, aki ember, függetlenül attól, hogy mennyit valósított meg az emberi lehetőségéből és miért annyit. Az élethez és méltósághoz való jog egysége következtében nemcsak a halálban egyenlő mindenki: az életek egyenlőségét a méltóság garantálja.²

A véleménynyilvánítás szabadsága

A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje és terjessze³. A jogalkotó ezzel az igen egyszerű, mindazonáltal a teljes kommunikációs alapjogot magába foglaló rendelkezéssel alapozta meg azt, hogy kialakuljon az eszmék, nézetek szabad kifejtése, a mégoly népszerűtlen vagy sajátos elképzelések szabad megnyilvánulása útján a fejlődni képes és valóban eleven társadalom létezésének alapfeltétele. Az egyéni véleménynyilvánítási szabadság szubjektív joga mellett az alkotmány 61. §-ából következik a demokratikus közvélemény kialakulása feltételeinek és működése fenntartásának biztosítására irányuló állami kötelezettség.

A véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között. Különös jelentőségét az adja, hogy nem egyszerűen az önkifejezés, az önmegvalósítás eszköze, hanem a demokratikus társadalom működésének elengedhetetlen eszköze. Az Alkotmánybíróság meghatározása szerint „anyajoga” többféle szabadságjognak, melyeket együttesen kommunikációs jogoknak nevezünk. Ebből a körből külön nevesített jog a sajtó- és szólásszabadság, ez utóbbi felöleli a tömegkommunikációs eszközökkel élés szabadságát, az informáltsághoz való jogot és az információk megszerzésének és terjesztésének szabadságát.

A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. Egyedül ez felel meg az ideológiai semlegességnek. A véleménynyilvánítás szabadságának külső korlátai vannak csak; amíg egy ilyen alkotmányosan meghúzott külső korlátba nem ütközik, maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül. Vagyis az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányosan védett. Az alkotmány a szabad kommunikációt biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a véleménynyilvánítás alapjoga. Ebben az eljárásban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt, különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke.⁴

² Ld. 23/1990. (X. 31.) AB határozat

³ Alkotmány 61. § (1) bekezdés

⁴ Ld. 30/1992. (V. 26.) AB határozat

Az adatvédelem nemzetközi alapelvei

Az adatvédelem a XX. század végéig nem saját jogán, hanem a magánélet védelmét szolgáló hagyományos, nevesített jogokból származtatva kapott védelmet az egyes nemzetközi dokumentumokban.

A magánélet védelme alatt rendszerint a következőket értették:

a háborítatlan magán- és családi élet védelmét;

a fizikai és lelki integritás biztosítását;

a becsület és a jó hírnév védelmét;

a mentességet a magánélet tényeinek feltárásától;

a személyes identitás védelmét;

a megfigyeléstől való mentességet;

a levelezés és a szóbeli közlések védelmét.

Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának⁵ 12. cikke kimondja, hogy senkinek a magánéletébe, családi ügyeibe, lakóhelye megválasztásába vagy levelezésébe nem szabad önkényesen beavatkozni, sem pedig becsületében vagy jó hírnevében megsérteni. Minden személynek joga van az ilyen beavatkozásokkal vagy sértésekkel szemben a törvény védelméhez.

A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya⁶ és az Emberi jogok európai egyezménye⁷ szintén rendelkezik a magánélet, családi élet, a lakás és a levelezés védelméről. Az adatvédelem általános dokumentumokban való megjelenését tekintve mérföldkőnek tekinthetjük az Európai Unió alapjogi kartáját⁸, melynek 8. cikke kinyilvánítja, hogy mindenkinek joga van a rá vonatkozó adatok védelmére.

Az adatvédelmi törvény alapfogalmai

Személyes adatot akkor szabad kezelni, ha az érintett ahhoz hozzájárul, vagy azt törvény – bizonyos szűk körben akár önkormányzati rendelet – elrendeli.

A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény⁹ alkalmazásához szükséges fogalmi meghatározásokból egyértelmű, hogy az országban folyó minden adatkezelés esetén alkalmazni kell a rendelkezéseit. A személyes adatok körébe mindaz beletartozik, ami bármely élő személlyel kapcsolatos bárminemű információt hordoz, ha az adat és a személy között a kapcsolat helyreállítható, függetlenül attól, hogy arra az érintett mennyire érzékeny, hiszen ez kizárólag tőle, egyéniségétől, körülményeitől,

⁵ A dokumentumot az ENSZ közgyűlése 1948. december 10-én fogadta el.

⁶ 1976. évi 8. törvényerejű rendelet

az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről

⁷ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény

⁸ A dokumentumot a tagállamok vezetőinek Nizzában tartott értekezletén, 2000 decemberében hirdették ki.

⁹ A továbbiakban: adatvédelmi törvény

társadalmi helyzetétől függ. A személy különösen akkor tekinthető azonosíthatónak, ha őt név, azonosító jel, illetőleg egy vagy több fizikai fiziológiai, mentális, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságára jellemző tényező alapján azonosítani lehet. Személyes adat az érintettre vonatkozó vélemény, minősítés, továbbá az adatokból levonható következtetés is, hiszen számos adatkezelésnek éppen az a célja, hogy a felvett adatokból az érintettre vonatkozó következtetéseket vonjon le, amelyek az érintettel kapcsolatos döntések alapját képezik.

Azok az adatok, amelyek az egyén nemzetiségére, faji és etnikai eredetére, politikai véleményére vagy pártállására, vallásos vagy más világnézeti meggyőződésére, továbbá egészségi állapotára, kóros szenvedélyére vagy szexuális életére, valamint esetleges büntetett előéletére vonatkoznak, a nemzetközi gyakorlatban és a magyar törvény meghatározása szerint is különleges - ún. szenzitív (érzékeny) - adatnak minősülnek, és fokozottabb törvényi védelemben részesülnek. A 2004 januári módosítás szerint ide tartozik az érdekképviselői szervezeti tagság és a bűnügyi személyes adat is.

A célhoz kötöttség elve

A célhoz kötöttség követelménye az adatkezelésre vonatkozó egyik legfontosabb elv, mivel ez biztosítja azt, hogy az adatkezelő csak azokat az adatokat kezelje, melyek az adatkezelés céljának elérésére alkalmasak és amelyekre elengedhetetlenül szükség van, mindezt csak addig, amíg a meghatározott cél megvalósul. Ez a szabályozás tehát az információs önrendelkezést és törvényes korlátozását egyaránt felöleli. A célhoz kötöttség követelménye az adatkezelés valamennyi szakaszára kiterjed, beleértve az adattovábbítást is.

Az érintett jogai

Az információs önrendelkezési jog szükségképpen az adattal érintett élő személyt illeti meg. Az adat kezeléséről való tájékoztatásnak olyannak kell lennie, hogy az érintett tisztában legyen azzal, hogy adatait milyen célból és ki fogja kezelni. A hozzájárulás az érintett kívánságának önkéntes és határozott kinyilvánítása, amely megfelelő tájékoztatáson alapul, és amellyel félreérthetetlen beleegyezését adja a rá vonatkozó személyes adatok - teljes körű vagy egyes műveletekre kiterjedő – kezeléséhez.

Az érintett jogai

Az érintett jogainak megsértése esetén az adatvédelmi biztoshoz, vagy a bírósághoz fordulhat. A bíróság az ügyben soron kívül jár el. Fontos megjegyezni, hogy tekintettel az egyén és az adatkezelő közötti (társadalmi, gazdasági) erőkülönbségre, az adatkezelés jogszerűségét minden esetben az adatkezelőnek kell bizonyítania.

A közérdekű adatok nyilvánossága

Az állampolgárok és szervezeteik az állami vagy helyi önkormányzati feladatok ellátását akkor tudják ellenőrzésük alá vonni, ha erről kellő információjuk van. Az adatvédelmi törvény szerint az ilyen feladatot végző szerveknek kötelességük, hogy e tájékozódást segítsék. Ennek érdekében az az általános szabály, hogy az általuk kezelt adatokat bárki számára hozzáférhetővé kell tenniük. Ez alól kivételt csak törvény tehet.

Az elektronikus információszabadságról szóló törvény

A 2005. évi XC. törvény célja, hogy elektronikus közzététel útján megismerhetővé tegye a közérdekű adatokat. A hagyományos közzétételi módok a technológiai változások következtében előálló új társadalmi igények miatt egyre inkább elégtelenek és gazdaságtalanok, ezért a jogalkotó szükségesnek találta az elektronikus közzététel előírását, melynek során az adatkezelő a közérdekű adatok törvényben meghatározott körét elektronikus úton bárki számára személyazonosítás és adatigénylési eljárás nélkül, folyamatosan és díjmentesen közzéteszi.

A törvény elrendeli a közzétételi listákon meghatározott adatokat kezelő szervek azon kötelezettségét, amely szerint az adatokat a világhálón kell közzétenniük.

A közérdekű adatok kezelésének alapfogalmai

Közérdekű adat az állami vagy helyi önkormányzati feladatot, valamint jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó szerv vagy személy kezelésében lévő, a személyes adat fogalma alá nem eső adat.

A közérdekű adat megismerésére irányuló kérelemnek az adatot kezelő szerv a kérelem tudomására jutását követő legrövidebb idő alatt, legfeljebb azonban 15 napon belül, közérthető formában eleget kell tennie. Az adatokat tartalmazó dokumentumról vagy dokumentumrészről annak tárolási módjától függetlenül - költségtérítés ellenében - a kérelmező másolatot kérhet. A kérelem megtagadásáról - annak indokaival együtt - 8 napon belül írásban kell értesíteni a kérelmezőt.

Az érintett jogai

Ha a közérdekű adatra vonatkozó kérését nem teljesítik, a kérelmező a bírósághoz fordulhat. A megtagadás jogszerűségét és megalapozottságát az adatot kezelő szerv köteles bizonyítani.

A pert a megtagadás közlésétől számított 30 napon belül az ellen a szerv ellen kell megindítani, amely a kért felvilágosítást megtagadta.

A közszereplők személyes adatainak nyilvánossága

Törvény közérdekből - az adatok körének kifejezett megjelölésével - elrendelheti a személyes adat nyilvánosságra hozatalát. Minden egyéb esetben a nyilvánosságra hozatalhoz az érintett hozzájárulása, különleges adat esetében írásbeli hozzájárulása szükséges. Kétség esetén azt kell vélelmezni, hogy az érintett a hozzájárulását nem adta meg. Kötelező adatszolgáltatáson alapuló adatkezelést közérdekből lehet elrendelni.

Az érintett hozzájárulását megadottnak kell tekinteni az érintett közszereplése során általa közölt vagy a nyilvánosságra hozatal céljából általa átadott adatok tekintetében.

Ha törvény másként nem rendelkezik, közérdekből nyilvános adat a közfeladatot ellátó szervek feladat- és hatáskörében eljáró személy feladatkörével összefüggő személyes adata, továbbá egyéb, közfeladatot ellátó személy e feladatkörével összefüggő személyes adata.

II. Szabadságot az aktáinknak

A Quintana-jelentés¹⁰

1993-ban a Levéltárak Nemzetközi Tanácsának Mexikóban megtartott kerekasztal konferenciáján döntés született arról, hogy szakértői csoportot hoznak létre, amely megvitatja a korábbi elnyomó rendszerek archívumaival kapcsolatos problémákat, és ajánlásokat hoz arra vonatkozóan, hogy mi legyen a sorsa az ilyen archívumoknak.

A politikai elnyomást megélt országokban hatalmas érdeklődés mutatkozik az elnyomás archívumai iránt. Történészekről kezdve az újságírókig jogos érdek az elnyomás alapos megismerése. Ezen igényeket törvényi garanciák kialakításával kell kielégíteni azért, hogy a bírósági eljárásokat ne akadályozzák, miközben védik az elnyomás áldozatainak magánéletét.

A jelentés nemzetközileg elfogadott nyilatkozatokból kiindulva sorolja fel az érintett jogokat. Ezek kollektív és egyéni jogokra oszthatók.

A kollektív jogok közé tartozik a népek megkérdőjelezhetetlen joga írott emlékezetük megőrzéséhez. Ha egy közösség úgy határoz, hogy a politikai átmenet elérése érdekében megbocsátást tanúsít, akkor ennek nem szabad a múlt dokumentációs örökségének eltűnését eredményeznie. A nemzetek joga és kötelezettsége is emlékezetük megőrzése azáltal, hogy archívumban őrzik meg a dokumentumokat.

Az egyéni jogok között első az elnyomás időszakában eltűnt rokonok sorsának megismeréséhez való jog: az elnyomás legrosszabb következménye az eltűnt rokonok és barátok sorsának nem ismerése. Az elnyomás archívumainak

---

¹⁰ In: J anus 1998/2

lehetővé kell tenniük az ilyen esetek kivizsgálását és lehetőség szerint tisztázását.

Ebbe a körbe tartozik az a jog is, hogy az elnyomás archívumaiban tárolt, az egyénekre vonatkozó információ megismerhető legyen: ez biztosítja azt a jogot, hogy megismerhetővé váljon, hogy a korábbi elnyomó rendszerbeli rendőrségnél és titkosszolgálatnál volt-e az egyénre vonatkozó adat és hogy értékelni lehessen, hogy a politikai, ideológiai, etnikai vagy faji előítéletek hogyan befolyásolták az egyén privát, családi vagy szakmai életét.

A történeti és a tudományos kutatáshoz való jog szerint minden polgárnak joga van a forrásokat megismerni a nemzet történetének tanulmányozása céljából. Az ilyen iratokhoz való hozzáférés esetén tekintettel kell lenni az elnyomás áldozatainak védelmére. Megfelelő intézkedéseket kell hozni a dokumentumokban megnevezett harmadik személyek védelme érdekében.

Csehország

Csehországban az egykori állambiztonsági szervek tevékenysége során keletkezett aktákhoz való hozzáférésről a 1996. évi 140. számú (IV. 26.) törvény szól¹¹.

A törvény értelmében akta az az önálló dokumentum gyűjtemény, melyet az állambiztonsági szervek 1948. február 25. és 1990. február 15. között állítottak össze és vezettek és amelyek a belügyminisztérium statisztikai nyilvántartó osztályának nyilvántartásában, vagy a nemzetbiztonsági szolgálat vagy elődei megyei igazgatóságainak statisztikai nyilvántartó osztályán fellelhetők; az akta lehet személyes akta és személyes adatot tartalmazó akta.

Személyes akta az az akta, melyet egy olyan meghatározott természetes személyről vezettek, akit a személyi nyilvántartóban nyilvántartottak; személyes adatot tartalmazó akta az az akta, mely nem személyes akta, de egy természetes személy születési adatait, lakóhelyét, magán és családi életének adatait, politikai beállítottságát, politikai párttagságát, egyházhoz fűződő viszonyát, bűncselekményre, egészségi állapotára vagy vagyoni helyzetére vonatkozó adatokat tartalmaz.

Az akta megismerésére vonatkozó indítványt írásban kell a minisztériumhoz benyújtani¹². Indítványt leghamarabb a törvény hatályba lépését követő hat hónap eltelte után nyújtható be. Az indítványozónak közölnie kell vezetéknévét és keresztnévét, valamint korábbi nevét, születési helyét és idejét, születési azonosítóját, állandó tartózkodási helyét valamint a Cseh Köztársaság területén lévő korábbi lakhelye igazgatási körzetének megnevezését. Az indítványhoz az állampolgárság igazolásának hiteles másolatát kell csatolni, melyből kiderül, hogy az indítványozó a törvényben foglaltak alapján állampolgár, vagy az volt.

¹¹ 140/1996 Sb. Zákon ze dne 26. dubna 1996 o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti

¹² Úřad Dokumentace a Vyšetřování Zločinů Komunistů

Mielőtt az aktát a jogosult indítványozó megkapja, a másolaton más személyek születési adatait és lakóhelyét valamint minden magán- és családi életre, bűncselekményre, egészségi állapotra, vagyoni helyzetre vonatkozó adatait olvashatatlanná kell tenni.

Az állambiztonsági szolgálat munkatársa megismerheti a nyilvántartási bejegyzést, az akta azon részét, mely az állambiztonsági szolgálat egy másik munkatársa által, vagy más személy hivatali tevékenysége során keletkezett.

Lengyelország

Lengyelországban a nemzeti emlékezet intézetéről, a lengyel nép ellen elkövetett bűntetteket üldöző bizottságról a 1998. évi 1016. számú (XII. 18.) törvény szól¹³.

E törvény értelmében áldozat az a személy, akiről az állambiztonsági szervek konspiratív és célzott módon információt gyűjtöttek. Az információs önrendelkezési jog tehát a lengyel szabályozásban nem függ az állampolgárságtól, hanem idegen államok esetében e jog a viszonyosság alapján gyakorolható.

A Nemzeti Emlékezet Intézete¹⁴ levéltári tevékenységét a bűncselekmények azon dokumentumainak gyűjtésére, megőrzésére, feldolgozására és a hozzáférés biztosítására irányozza, melyek az 1939 és 1989 közötti időszakban a lengyel nép sorsát, tényeket és körülményeket, a meghozott áldozatokat és az okozott kárt bizonyítják. Az Intézet feladata a tudományos kutatás a náci és kommunista bűncselekményekről és eseményekről, valamint az, hogy a begyűjtött dokumentumokat más kutatóintézetek számára e törvény rendelkezéseinek megfelelően hozzáférhetővé tegye, felvilágosítást adjon a begyűjtött dokumentumokról és sorozatban közreadja a rendelkezésére álló dokumentumokat és tájékoztassa a nyilvánosságot azon intézmények szervezetről, módszereiről és hatásáról, amelyeknek keretében náci és kommunista bűnöket követtek el, hasonlóképpen az állambiztonsági szervek működéséről is.

Mindenki jogosult a Nemzeti Emlékezet Intézetétől felvilágosítást kérni arról, hogy e törvény értelmében áldozat-e. Az indítványt személyesen kell benyújtani és nyilatkozni kell az indítványozó jogállásáról (érintett, hozzátartozó), valamint meg kell adni azokat az adatokat, melyek a rá vonatkozó dokumentumok fellelését elősegítik. A dokumentumok kiadott másolatán anonimizálni kell azokat az információkat, melyek más áldozatokra, vagy harmadik személyekre vonatkoznak. Amennyiben a meglévő és feltárt dokumentum, melybe az érintett betekintett, vagy amelyből másolatot kapott, tartalmazza az állambiztonsági

¹³ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu

¹⁴ Instytut Pamięci Narodowej - Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu

szervek azon funkcionáriusait, munkatársait, vagy a munkatársak fedőneveit, akik róla információt gyűjtöttek, vagy ezeket az információkat kiértékeltek, továbbá azok nevét, akik ezeket a munkatársakat tartották, vagy vezették, kívánságára a funkcionáriusok, munkatársak és hálózati személyek nevét és más adatait közölni kell, feltéve, hogy ezek a dokumentumok alapján egyértelműen valamely szervnél beazonosíthatók.

Románia

A szekuritáté politikai rendőrségként való leleplezéséről és a saját iratsomók hozzáférhetőségéről szóló 187/1999. számú törvény¹⁵ a Monitorul Oficial al României 1999. december 9-i számában jelent meg.

A törvény értelmében bármely román vagy 1945 után román állampolgársággal rendelkező idegen állampolgárnak joga van megismerni a politikai rendőrségként működő szekuritáté által összeállított, rá vonatkozó adatokat. E jog gyakorlása kérelemre indul és benne foglaltatik az irat-betekintés mellett az annak tartalmával kapcsolatos másolatok kiadásához való jog is. Az állambiztonsági szervek üldözötteinek írásbeli kérelem alapján joga van megismerni a szekuritátés ügynököknek és az iratok kiállításához információkkal hozzájáruló kollaboránsoknak a személyazonosságát feltéve, hogy az egyértelműen megállapítható.

Az iratok kezelését a Szekuritáté Levéltárait Tanulmányozó Tanács¹⁶ veszi kezelésbe, melyet a parlament által kinevezett 11 fős kollégium vezet.

Az iratok megismerésére irányuló kérelmet írásban kell benyújtani, melyben a kérelmezőnek fel kell tüntetnie nevét (ideértve korábbi neveit is), születésének időpontját és helyét, szüleinek nevét, lakhelyét, valamint korábbi lakcímeit. A kérelmező jogosultsága mellett állampolgárságát is köteles igazolni. Ha a kérelmező a kérelem benyújtásának időpontjában már nem román állampolgár, a kérelemhez mellékelnie kell az 1945 utáni román állampolgári státusát bizonyító okirat hiteles másolatát.

A szekuritáté ügynökei és kollaboránsai megismerhetik a személyükre vonatkozó megmaradt iratokat, az iratokba való betekintés és másolat kiadása esetében azonban a megfigyelték és harmadik személyek jogainak védelme elsőbbséget élvez.

Mindenkinek joga van igazolást kérni a Tanácstól arra vonatkozóan, hogy e törvény értelmében a szekuritátéhoz tartozott-e, vagy sem, valamint arra vonatkozóan, hogy a szekuritátéval együttműködött-e, vagy sem.

Kutatási célból a kutatás jellegét (történeti, szociológiai, pszichológiai, politológiai tanulmány) és annak közzétételi formáját (könyv, cikk, előadás) feltüntető kérelem alapján a Tanács kollégiuma akadémiai képzettségű kutatókat

¹⁵ Legea nr. 187 din 7 decembrie 1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea securității ca poliție politică

¹⁶ Consiliul Național Pentru Studierea Arhivelor Securității

akkreditálhat, akiknek a kommunista diktatúrára vonatkozó történelmi igazság megállapítása céljából a szekuritáté szervezetére, módszereire és tevékenységére vonatkozó dokumentumokat bocsáthat rendelkezésére.

Szlovákia

Az iratok kezeléséről és a Nemzeti Emlékezet Hivataláról szóló törvény¹⁷ Szlovákiában 2002-ben született meg.

Az irat-betekintés minden 18. életévét betöltött személyt megillet, azonban Szlovákiában is állampolgársághoz kötött e jog. Az írásban benyújtott kérelemre 90 napon belül kell érdemi választ adni. Az érintett számára biztosított irat-megismerés a személyes aktának, illetve a személyes adatot tartalmazó aktának a megismerésén és az arról készült másolat kiadásán túl a törvény szerint azt is jelenti, hogy az egykori üldözött számára – kérelmére – hozzáférhetővé kell tenni az állambiztonsági szolgálat regisztrált tagjának adatait és személyi aktáját is.

III. A német megoldás

A *Volkskammer* törvénye

Az utazási szabadság kihirdetésével 1989. november 9-én képletesen és a valóságban is leomlott a berlini „antifasiszta védőfal”. Az egykori keletnémet Volkskammer 1990. augusztus 24-én egyetlen ellenszavazattal és néhány tartózkodással fogadta el az egykori Állambiztonsági Minisztérium (MfS)¹⁸ és utódszerve, a Nemzetbiztonsági Hivatal által hátrahagyott iratokban lévő személyes adatok védelméről szóló törvényt. A jogszabály kihirdetésével, 1990. szeptember 9-én lépett hatályba. A szabályozás elsődleges célja az a mindenki számára világos és elfogadható követelés volt, hogy a diktatúra állambiztonsági szolgálatának tevékenysége megismerhetővé váljék. A törvény céljai között ennek megfelelően elsőként szerepel az, hogy az egykori MfS/AfNS tevékenységének politikai, történeti és jogi feldolgozását biztosítsa és elősegítse. Az érintettnek – amint azt a célok meghatározásában láthatjuk – még nem biztosítja a jogalkotó az iratok megismerésének jogát, azonban ha az érintett tényleges támpont alapján valószínűsíti, hogy ő a személyes adatok felhasználása miatt kárt szenvedett, az indítvány megtételének időpontjában kárt szenved, vagy egy ilyen kár bekövetkezése fenyeget, akkor adatairól írásbeli kérelemre felvilágosítást kaphat.

---

¹⁷ 553/2002 Z.z.

Zákon o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 - 1989 a o založení Ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa) z 19. augusta 2002

¹⁸ Ministerium für Staatssicherheit

A Stasi-Unterlagen-Gesetz

A törvény célja és alapelvei

A törvény 1. § (1) bekezdése a következő négy pontban foglalja össze az egykori NDK állambiztonsági szolgálatai által hátrahagyott iratok felhasználásának célját:

biztosítsa az egyének számára az állambiztonsági szolgálatok által róluk gyűjtött információk megismerését abból a célból, hogy fel lehessen tární az

állambiztonsági szolgálatoknak a sorsukra gyakorolt befolyását;

biztosítsa az egyének számára azt, hogy az állambiztonsági szolgálatok által róluk gyűjtött információk felhasználásával ne lehessen személyiségi jogaikban sérelmet okozni;

biztosítsa az állambiztonsági szolgálatok tevékenységének történeti, politikai és jogi feldolgozását;

a közszolgálati és a közszolgálaton kívüli intézmények számára az e törvényben meghatározott cél érdekében szükséges információkat rendelkezésre bocsássa.

A felsorolás taxatív, azaz kizárólag a felsorolt célokból lehet az iratokhoz hozzáférni.

Mindenkinek joga van a szövetségi biztostól tájékoztatást kérni arról, hogy az iratok tartalmazzak-e reá vonatkozó információt. Amennyiben igen, úgy mindenkinek joga van a StUG rendelkezéseinek megfelelően az iratokról tájékoztatást, az iratokba való betekintést és az iratok kiadását kérni. A tájékoztatás, az irat-betekintés biztosítása és az iratok kiadása harmadik személyek jelentős védendő érdekét nem sértheti.

Az iratok

A törvény fogalmi meghatározása alapján irat minden információhordozó függetlenül az adattárolás módjától, így különösen az akták, adatok, irományok, kartotékok, tervek, filmek, kép-, hang- és más felvételek, mindezek másolatai, leírásai és egyéb duplikátumai, valamint ezek felhasználásához és értékeléséhez szükséges segédletek, beleértve az automatizált adatfeldolgozáshoz használt programot is, amennyiben ezek az állambiztonsági szolgálatoktól, vagy a bűnügyi rendőrség 1. munkacsoportjától származnak, ezek birtokában található, vagy számukra felhasználás céljából átadták.

A személyek

E törvény legfontosabb személye az érintett, azaz akiről az állambiztonsági szolgálatok célirányos információszerzéssel – értve ez alatt a titkos információgyűjtést is – információt gyűjtöttek. Ez a rendelkezés nem vonatkozik az állambiztonsági szolgálatok munkatársaira és kedvezményezettjeire.

Az állambiztonsági szolgálatok munkatársainak kategóriája két csoportból áll: a hivatásos állományú és a hálózati személyekből.

Az iratok megismerése

A tájékoztatást, az irat-betekintést és az iratok kiadását írásban, a személyazonosság hitelesítésével kell indítványozni. Ha az iratok az indítványozón kívül más érintettek és harmadik személyek személyes adatait is tartalmazzák, az eredeti iratba való betekintést csak akkor szabad engedélyezni, ha ahhoz a többi érintettek és harmadik személyek hozzájárultak, vagy ha a többi érintettekről és harmadik személyekről szóló információk elkülönítése nem, vagy csak indokolatlanul nagy ráfordítással volna lehetséges, és nem feltételezhető, hogy más érintettek és harmadik személyek adataik titokban maradásához fűződő érdeke az érintett e jogánál erősebb védelmet követel. Minden más esetben az irat-betekintést anonimizált másolatok útján kell biztosítani. Iratot csak olyan másolat formájában szabad kiadni, melyben minden más érintett és harmadik személy adata anonimizálva van.

Az érintett kérheti, hogy az állambiztonsági szolgálatok fedőnévvel szereplő azon munkatársainak nevét és más azonosító adatát megismerhesse, akik az általa megtekintett, vagy másolatban megkapott iratokban akár információ szolgáltatójaként, akár értékelőjeként, vagy e munkatársak tartójaként szerepelnek. Azon személyek adatai, akik 18. életévük betöltése előtt működtek együtt az állambiztonsági szolgálattal nem adhatók át feltéve, hogy e tevékenységüket 18. életévük betöltése után nem folytatták.

A harmadik személyeket az érintettel azonos jogok illetik meg, azzal az eltéréssel, hogy e személyi körbe tartozóknak közölniük kell az információ megismeréséhez fűződő érdeküket, mivel a törvény rendelkezése szerint akkor kaphatják meg a kért tájékoztatást, ha az információ felkutatásához szükséges ráfordítás az ő információs érdekükkel arányban áll.

A kutatás szabályai

A kutatási célú megismerést kérő indítványnak tartalmaznia kell egy meghatározott témát. A történeti feldolgozás az állambiztonsági szolgálat tevékenységének a nyilvánosság számára való objektív bemutatását jelenti. A kutatási szándéknak tehát kezdettől a publikálásra kell irányulnia, céljának nem lehet pusztán csak a kérelmező számára jelentősége. Azokat az indítványokat, melyek – akár kiegészítési felhívás után – sem felelnek meg e feltételeknek, el kell utasítani. Azokat az indítványokat el kell utasítani, melyek elsődlegesen egy személyre irányuló kutatást céloznak, vagy egy meghatározott eseményt kívánnak feltárni.

Kortárs személyiségek

Ebbe a csoportba azok a személyek tartoznak, akikre a nyilvánosság előtti szereplésük alapján a közfigyelem hosszabb-rövidebb ideig irányult. A csoportot a német joggyakorlat két részre osztja: abszolút és relatív jelentőségű személyekre.

Abszolút jelentőségű személyek azok, akiknek esetében minden közéleti szereplésükkel kapcsolatban fennáll az információs érdek. Ide tartoznak a politikai és egyházi élet személyiségei, tudósok, feltalálók, művészek, színművészek és a kiemelkedő sportolók. Magánéletük és intimszférájuk természetesen bárki máséhoz hasonlóan védett.

Relatív jelentőségű személy az, aki pusztán egy meghatározott esemény folytán került a nyilvánosság homlokterébe; esetükben csak ezen eseménnyel összefüggésben áll fenn az információs érdek. Csak azok az információk adhatók ki, amelyek azzal az érintett eseménnyel, ténnyel kapcsolatban vannak, mely a nyilvánosság figyelmét felkeltette.

A Kohl-ítélet

A 1990-es évek végén a CDU pártfinanszírozási botránya kapcsán kerültek előtérbe a Helmut Kohl, korábbi szövetségi kancellárról a Stasi által gyűjtött információk kérdése. A volt kancellár személyiségi jogai védelmére hivatkozva pert indított a BStU ellen annak érdekében, hogy a róla szóló iratokat ne lehessen (teljes egészében) megismerni. A jogerős bírósági döntés több kérdésben helyt adott a volt kancellár kérelmének, amivel súlyosan korlátozta az iratok kutathatóságát. A szövetségi biztos felülvizsgálati kérelemmel fordult a szövetségi közigazgatási bírósághoz, mely a BverwG 3 C 41.03 számú ítéletében 2004. június 23-án a berlini közigazgatási bíróság 2003. szeptember 17-i ítéletét részben megváltoztatta és döntésében több elvi jelentőségű kérdésben foglalt állást.

IV. A magyar szabályozás

1990 márciusában a Népköztársaság Országgyűlése utolsó ülésén elfogadta a Belügyminisztérium belső biztonsági szolgálatának tevékenységéről szóló vizsgálóbizottsági jelentést¹⁹. A vizsgálat kiterjedt a szolgálatok 1989. október 23. előtti tevékenységére is, ezen belül is az állambiztonsági munka jogi szabályozásának és elvi irányításának a módjára. Ez volt az első érdemi dokumentum az egykori állambiztonsági szolgálatokról.

Kísérletek

Az első

A javaslat szerint – a törvény hatálybalépését követő nyolc napon belül(!)– nyilvántartás kellett volna készíteni azoknak a személyeknek az adatairól, akik a Belügyminisztérium egykori III/III-as ügyosztályának kötelékében szigorúan titkos tiszti állományba tartoztak és akik ugyanezen szervezet megbízásából

¹⁹ 29/1990. (III. 13.) OGY határozat

mint hálózati személyek a Belügyminisztérium nyilvántartásában szerepeltek (a hivatásos állomány tagjairól a javaslat nem szól). A nyilvántartásból egy példányt a köztársasági elnöknél, egy példányt a miniszterelnöknél és egyet az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottságánál kell elhelyezni. A nyilvántartás hitelességeért a belügyminiszter és a nemzetbiztonságért felelős tárca nélküli miniszter együttesen lenne felelős.

A második

Időrendben a következő a kormány javaslata volt, mely a Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnöksége hivatásos, valamint szigorúan titkos állományú tisztjei és hálózati személyei adatait tartalmazó 1990. február 14-én lezárt nyilvántartásának, továbbá az egykori államvédelmi szervek és karhatalmi alakulatok tisztjei adatainak felhasználásáról szólt. A javaslat – az előzőhöz hasonlóan – még mindig csak a demokratikus államélet előmozdításáról szól, az átvilágítást a belügyminiszter végezné és annak eredményéről tájékoztatná a köztársasági elnököt, az Országgyűlés elnökét, a miniszterelnököt és az Alkotmánybíróság elnökét. A négy legfőbb közjogi méltóság együttes megítélésre bízta az előterjesztő, hogy az érintett személyt tisztségéről való lemondásra, illetve felmentésének kezdeményezésére felszólítják-e.

A harmadik

1993. február 15-én az Országgyűlés sürgősséggel napirendjére vette a kormány által 1993. február 4-én 8955-ös számon benyújtott – az egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről szóló – törvényjavaslatra vonatkozó előterjesztést. Az Országgyűlés 1994. március 8-án elfogadta az 1994. évi XXIII. törvényt.

Úton az alkotmányosság felé

Az Alkotmánybíróság 60/1994. (XII. 24.) számú határozata

„Az Alkotmánybíróság megállapítja: a jogállamban közhatalmat gyakorló vagy a politikai közéletben részt vevő személyek - köztük azok, akik a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítják - arra vonatkozó adatai, hogy korábban a jogállamisággal ellentétes tevékenységet folytattak, vagy olyan szerv tagjai voltak, amely korábban a jogállamisággal ellentétes tevékenységet folytatott, az Alkotmány 61. § szerinti közérdekű adatok.

A nem jogállami rendszerben keletkezett politikai rendőrségi nyilvántartások titkosságának fenntartása a nem közérdekűnek nyilvánított adatok tekintetében sem korlátozhatja az érintettek információs önrendelkezési és az érdekeltek egyéb jogait.”

A határozat indoklása szerint a törvénnyel érintett nyilvántartások titkosságának megszüntetéséből nem következik az, hogy a nyilvántartásokban szereplő adatokat mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, vagyis hogy az adatok

automatikusan közérdekű adattá válnak. A titkosság megszűnése önmagában azt eredményezi, hogy információs önrendelkezési jogát minden érintett érvényesítheti, azaz saját személyes adatát megismerheti és azzal rendelkezhet. A III/III. Csoportfőnökség nyilvántartásai létrejöttüket, céljukat, felhasználásukat és fennmaradásukat tekintve is ellentétesek az Alkotmánnyal. Abban a részükben, amelyben a megfigyelt személyek adatait tartalmazzák, szemben állnak az Alkotmány 59. §-a szerint a magánlakás sérthetlenségéhez, a magántitokhoz és a személyes adatok védelméhez - az információs önrendelkezéshez - való joggal. Az ügynökök adatainak titkosítása pedig a közérdekű adatok megismeréséhez való, az Alkotmány 61. §-ában biztosított joggal ellentétes.

Újabb törvényjavaslat

Az érintettek

Az átvilágítandók körének és az eljárás szabályozásának meghatározásán túl a törvénybe megpróbálta a jogalkotó bevenni az információs jogok aspektusait is, de értelmezhetetlenül. Az érintettek az a meghatározása ugyanis, hogy az „minden olyan személy, akinek személyes adata a törvény hatálya alá tartozó iratokban bármilyen jogcímen szerepel”, jelen szabályozási kör esetére nem alkalmazható. Ez a törvényi meghatározása az, amely megalapozta az áldozatok és tettesek közötti információs egyenlőtlenség fenntartását, mivel a titkosszolgálatokkal együttműködő személy olyan ismeretek birtokában van, mellyel a megfigyelt személy nem rendelkezik.

Az információs önrendelkezésből fakadó irat-betekintési jog nem értelmezhető úgy, hogy egy jelentés készítője vagy aláírója azon az alapon, hogy neve szerepel az iraton - tehát a jelenlegi differenciálatlan szabályozás szerint azonos jogú érintett - betekinthesse az általa készített, de nem róla szóló iratba.

A 2001. évi XLVII. törvénnyel megalkotott új szabályok

Az érintettek

Differenciálta az érintettek körét azzal, hogy – noha meghagyta az érintett fogalmát is – , kimondta:

megfigyelt személy: az a személy, akiről a törvényben meghatározott szervezetek célzottan, nyílt vagy titkos információgyűjtés során adatokat gyűjtöttek;

hivatasos alkalmazott: az a személy, aki az e törvény hatálya alá tartozó szervezetekkel hivatasos szolgálati viszonyban állt, ideértve a „szigorúan titkos” állományú munkatársakat is;

hálózati személy: az a személy, aki az e törvény hatálya alá tartozó szervezetek számára a megfigyelt személyekről jelentést adott;

harmadik személy: minden más személy, akiről az e törvény hatálya alá tartozó szervezetek adatokat kezeltek.

Az új szabályozás végre rendelkezett a hozzátartozók irat-betekintési jogáról is.

A kutatás új szabályai

A törvény módosítása bővítette a kutatható adatok és iratok körét és egyúttal nagyobb védelmet is nyújtott az érintettek magánéletének midőn kimondta, hogy az érintett nyilvános közszereplésére, illetve közéleti tevékenységére, politikai szándékára és véleményére vonatkozó vagy valamely állami szerv hatáskörében eljáró személynek a feladatkörével összefüggő személyes adatán kívül eső, az érintett magánéletére vonatkozó személyes adat akkor sem kutatható, ha az adatot az államtitokra vonatkozó törvény alapján egyébként nem minősítették vagy megismerését törvény nem korlátozza.

2002 és ami utána történt: bizottságok, listák, javaslatok

Az alkotmány felhatalmazása alapján alakította meg 2002. július 9-én a parlament a miniszterelnök titkosszolgálatokkal összefüggő tevékenységének és múltjának tényeit és következményeit vizsgáló bizottságot²⁰, melyet a kisebbik ellenzéki párt képviselője vezetett, majd a politikai „egyensúly” fenntartása érdekében a kisebbik kormányzópárt egy képviselőjének vezetésével megszületett a rendszerváltás utáni első, szabadon választott magyar Országgyűlés megalakulását követően kormányzati politikai szerepet betöltő személyeknek az előző politikai rendszer állambiztonsági tevékenységében való részvételének tényeit és körülményeit vizsgáló bizottság²¹.

Új törvény születik

A vizsgálóbizottságok tevékenységével egyidőben lázas törvényalkotási munka kezdődött. Két kormányzati javaslat született, az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló T/541. számú, valamint a közéleti szerepet betöltő személyek állambiztonsági múltjának nyilvánosságra hozataláról szóló T/542. számú javaslat.

Az iratbetekintést tekintve az 1994. évi XXIII. törvény szabályozásához képest látszólag pontosabb, és a közelmúlt történelmének jobb megismerését szolgálja az a rendelkezés, mely szerint a megfigyelt, a harmadik személy, a hivatásos alkalmazott és a hálózati személy megismerheti és nyilvánosságra hozhatja az iratban szereplő, kizárólag vele kapcsolatba hozható adatokat.

A Súlyom- bizottság

Az alkotmányos követelmények megtartása és a jogalkotási munka elősegítése érdekében a miniszterelnök egy köztisztelőnek örvendő tudósokból álló bizottságot kért fel a javaslatok elbírálására. A bizottság összefoglalójában egyaránt kitért a törvényjavaslatok alkotmányossági és célszerűségi kérdéseire.

²⁰ 43/2002. (VII. 12.) OGY határozat. A bizottság megszűnt 2002. augusztus 15-én.

²¹ 41/2002. (VII. 12.) OGY határozat. A bizottság megszűnt 2002. szeptember 30-án.

Az alkotmánybíróság határozatai alapján a bizottság kifejtette, hogy „a rendszerváltozás előtt Magyarország nem volt jogállam, ezért a titkosszolgálatok működése sem lehetett jogállami. A jogállamiság az egész rendszer oszthatatlan tényező minősége, és független egyes állami résztevékenységek erkölcsi minősítésétől, vagy a rendszer egyes jogszabályainak betartásától. Ez utóbbiakat a nem-jogállami rendszer működésén belül lehet értékelni. Az esetleg technikailag ugyanolyan magatartás minősítése attól változik meg, hogy az állam jogállamnak minősül vagy nem-jogállamnak. A nem-jogállami és a jogállami rendszer különbségét nem lehet viszonylagossá tenni.”

Az Országgyűlés a közéleti szerepet betöltő személyek állambiztonsági múltjának nyilvánosságra hozataláról szóló törvényjavaslatot elutasította, az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az állambiztonsági szolgálatok történeti levéltára létrehozásáról szóló törvényjavaslatot²² 2002. december 23-án elfogadta.

A politika jogot alkot

2004/2005 fordulóján előbb a kormányzati, majd az ellenzéki oldal is ismét nekilátott a témára vonatkozó jogalkotás előkészítésének. Mindkét erő az alkotmány módosításával kívánta volna politikailag igen látványos célját elérni. 2005. május 30-án az Országgyűlés elfogadta az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény módosításáról szóló kormányzati javaslatot, mely előírta egyebek mellett az iratok jelentős részének interneten való közzétételét is.

Alkotmányosság

A köztársasági elnök azonban az Alkotmány 26. § (4) bekezdése alapján az Alkotmánybíróságtól alkotmányossági vizsgálatot kért. A testület 37/2005. (X. 5.) számú határozatában megállapította a kifogásolt rendelkezések alkotmányellenességét és megállapította, hogy „a törvény nem tartalmaz semmilyen kiegyensúlyozást az információ szabadsága és a személyes adatok védelme között. Korlátozás nélkül, az adatok megismeréséhez fűződő alkotmányos jog érvényesülésének biztosít egyoldalúan, feltétlen elsőbbséget. Nincs olyan alkotmányos cél, melynek elérése indokolttá és szükségessé tenné a teljes nyilvánosságra hozattal járó alapjog-korlátozást.”

V. Az adatvédelmi biztos szerepe az információs kárpótlásban

Az adatvédelmi biztos hivatalát önképe, valamint az érvényesítendő alkotmányos doktrínák jellege alapján - bár némileg kései - rendszerváltó intézményként definiálta az első adatvédelmi biztos. Működése, az alkotmányos jogfejlesztés más intézményeihez hasonlóan, arra adhat példát, hogy a

---

²² 2003. évi III. törvény

szabadelvű jogállam, azaz a rendszerváltás valóságos tartalma független lehet a politika napi értékeitől még egy olyan felhevültebb közéleti klímában is, mely valószínűleg törvényszerű velejárója az alapvető társadalmi változásoknak. Miközben úgyszólván minden, a biztos által vizsgált eset valamiképpen kapcsolatban áll a jogállam építésével, az ügyek jól körülhatárolható csoportjának közvetlen tárgya is az átmenet.

A Yad Vashem-ügy

A bemutatandó ügyek közül ez volt az egyetlen, mely sem témájában, sem érintettjei által nem kapcsolódott a napi politikához. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne okozott volna az adatvédelmi biztos álláspontja és megfogalmazott ajánlása a kutatók körében vihart.

A biztos vizsgálat a szóban forgó személyes adatok kiadhatóságával kapcsolatban annak megállapítására irányult, hogy vélhetően élő személyek adatairól van-e szó és az adattovábbításhoz rendelkezik-e az adatok jelenlegi kezelője, a Magyar Országos Levéltár az érintettek (hozzátartozóik, örököseik) írásbeli vagy más módon kinyilvánított beleegyezésével. A vizsgált eset – az adatkezelés tömeges jellege mellett – több sajátosságot is mutat, részben a külföldi fogadó fél kutatási céljai miatt, részben az élő és elhunyt érintettek elkülönítésének nehézségei miatt. Ezen túlmenően nehezen megoldható a külföldön történő adatkezelés – ezen belül a másodlagos adattovábbítás, a hozzáférhetőség, a publikálás - ellenőrzése, az érintettek jogainak érvényesítése, az esetleges visszaélések felderítése és szankcionálása.

Az Ellenzéki Kerekasztal tanácskozásain készült felvételek nyilvánossága

Egy társadalmi szervezet azzal a kérdéssel fordult 1996-ban az adatvédelmi biztoshoz, hogy vajon közérdekű adatnak tekinthetők-e a tanácskozáson elhangzott vélemények, az ott kötött megállapodások. Különleges jelentősége volt ezeknek a tárgyalásoknak, hiszen – a későbbiek azt igazolták – az új Magyarország sorsa itt dőlt el. Az esemény jogi megítélése, és az ennek alapján kialakítandó állásfoglaláshoz vezető út szinte minden lépése újabb és újabb alapvető közjogi kérdéseket vetett fel. A jogállami mércét ugyanis nem lehetett egy nem jogállami körülmények között végbemenő eseménysor megítélésére alkalmazni.

A biztos ajánlásában – egyebek mellett – a következőket fogalmazta meg: az EKA, mint az alkotmányos jogállam megteremtésének folyamatában politikai irányítószerepet játszó szervezet, az e szerephez egyértelműen kötött megnyilvánulásaiban közfeladatot ellátó szervnek tekintendő. Ez annyit jelent, hogy az EKA ülésein az akkor már működő szervezetek, pártszerű alakzatok politikai-közjogi álláspontját tükröző nyilatkozatok, felszólalások

megismerhetőek, azaz közérdekű adatnak minősülnek. A nyilvános változat elkészítése az iratot őrző közgyűjtemény feladata.

Az állambiztonsági iratokra vonatkozó ajánlások

A biztos mindhárom e tárgyban kiadott ajánlása – bár hosszabb idő elteltével és csak részben, de – eredményre vezetett. Az információs kárpótlás elveiért következetesen kiálló biztos nem tehet arról, hogy a politikával és a jogalkotóval szemben csak töredékesen valósultak meg elképzelései a kérdés alkotmányos megoldásáról.

VI. Összegzés

Mindannyiszor, amikor a történelem során az állam a tudomány szabadságát politikai, ideológiai, vallási vagy egyéb korlátozásnak vetette alá, az az egész társadalom fejlődésének béklyójává vált. Történelmi tapasztalaton nyugvó igazság, hogy a tudomány szabadsága a haladás alapvető biztosítója, és az az egyéni autonómiával is szorosan összefügg. A tudományos tételek, megállapítások és igazságok szabad keresése, továbbá a tudományos eszmék és nézetek szabad áramlása, így az egész társadalom, az emberiség, fejlődésének alapfeltétele és az individuum szabad kibontakozásának is egyik biztosítója – mondja az Alkotmánybíróság 34/1994. (VI. 24.) számú határozata.

Az egykori állambiztonsági szervek által hátrahagyott iratokhoz való hozzáférés jogi szabályozásában három fő típust különböztethetünk meg:

- első generációs alapjogi felfogáson alapuló jogalkotás – Németország.
Az információs jogok, az önrendelkezés és a kommunikációs alapjogok jelentik e megoldás vezéreszméjét.
- A harmadik generációs jogok körében megjelenő új jogon alapuló szabályozás – a többi volt szocialista ország, Magyarország kivételével.
A harmadik generációs jogokból „generálódott” kollektív jogok közé tartozik – amint azt a Quintana-jelentésben bemutattuk – a népek megkérdőjelezhetetlen joga írott emlékezetük megőrzéséhez.
- Magyarország
Jognak látszó, de a jogalkotás alapelveit figyelmen kívül hagyó, politikai akarattal kieroszakolt szabályozás.